

18 april 1947

*Negen zeemijl voor de kust van het eiland
Helgoland*

‘Is er ook maar één krant, radiostation of persagentschap, waarvan hier op deze voorjaarsdag geen afgevaardigde aanwezig is? Zo’n twaalf boten drijven op veilige afstand van de rode rots, die als een burcht oprijst vanuit de rustige zee, erboven een strakblauwe hemel. Een nietsvermoedende rots? Zeker niet. 6700 ton munitie is de afgelopen maanden via de Noordzee aangeleverd en in het kilometerslange tunnellabyrint van het eiland gestouwd. Waterbommen, granaten en torpedospringkoppen moeten het karwei afmaken, waarmee de Royal Air Force op de dag af twee jaar geleden begon. Op 18 april 1945 werd het eiland Helgoland door middel van duizend bommen tijdens twee grote aanvallen onbewoonbaar gemaakt en nu, op 18 april 1947, zal het kleine eiland, amper twee vierkante kilometer groot, voor altijd in de golven van de Noordzee verdwijnen. In de dichtstbijgelegen kustplaatsen zijn voorzorgsmaatregelen getroffen, de bewoners zijn opgeroepen om ramen en deuren te openen, omdat de druk van de ontploffing waarschijnlijk ook op het amper zestig kilometer verderop gelegen vasteland voelbaar zal zijn. Al urenlang cirkelen verkenningsvliegtuigjes boven het eiland waarop de enorme militaire complexen, ondanks dat die tijdens de oorlog grotendeels verwoest zijn, nog goed te herkennen zijn – de “vesting Helgoland”, die over enkele ogenblikken voorgoed verleden tijd zal zijn. De door vertegenwoordigers van de pers gecharterde boot, die

op de voorgeschreven afstand van het eiland heen en weer vaart, wordt begeleid door twaalf Britse oorlogsschepen. Vanaf een van deze schepen zal om precies 13.00 uur de detonatie in gang gezet worden. Daar! Een donderslag vult de lucht... maar nee, het is nog niet de *Big Bang*, zoals de Engelsen deze omstreden actie noemen, het is het waarschuwingsschot voor de duizenden zeevogels, die zoals elk voorjaar hun jongen grootbrengen op de noordpunt van het eiland. Een grandioos schouwspel – voor het laatst.

Het waarschuwingsschot voor de zeevogels was het teken, het opblazen van Helgoland kan nu elk moment gebeuren. Alle gedachten gaan op dit moment uit naar de ontheemde eilandbewoners, die zich vandaag vanuit de talrijke plaatsen in Sleeswijk-Holstein, waarin ze asiel gevonden hebben, op de dijk van Cuxhaven verzameld hebben, om getuige te zijn van de executie van hun eiland. Alle smeekbeden en petitie's, die door het Helgolandcomité naar het Britse parlement, de Verenigde Naties en zelfs naar de paus gestuurd zijn, bleken vergeefs. Twee jaar na het einde van de oorlog zullen er nog één keer bommen op Duits grondgebied vallen, en het is niet zomaar iets, waarvan wij nu elk moment getuige kunnen zijn, het is de grootste niet-nucleaire explosie die de wereld tot nu toe meegemaakt heeft.

Nu. Een flits, één felle flits, gevolgd door een oorverdovende ontploffing, waarvan de luchtdruk golf de planken van de schepen doet kraken. Boven het plateau van het *Oberland* hangt een vuurgloed, puin regent neer op het *Unterland*. Grote golven, alsof de Noordzee helemaal vanzelf van de bodem omhoogkomt. En meteen zijn de contouren al niet meer te herkennen, meteen is het eiland verdwenen, verdwenen in een zwart-rode wolk, vanwaaruit een rookzuil van enorme afmetingen naar de hemel opstijgt.

Denkt u aan het eiland Helgoland, lieve luisteraars, aan dat kleine, rotsachtige, ruige maar mooie eilandje, een geliefd reisdoel van zoveel rustzoekers, voordat de nationaalsocialisten er een Noordzeevesting van maakten en daarmee het lot van het eiland bezegelden. Denkt u aan de Helgolanders, die nu huilend op de dijk van Cuxhaven staan en de zwarte wolk nakijken. Tot op het laatste moment zijn ze blijven hopen. Maar het eiland Helgoland met zijn bevolking van sterke, stugge Friezen die, alle stormen trotserend, al sinds eeuwen op dit eiland hun thuis hadden, is sinds een minuut geschiedenis.'

1

Dertien maanden eerder

Ze stonden nog op precies dezelfde plek toen we uit school naar huis kwamen – de moeder gehuld in een wijde blauwe cape, tegen de motregen, de zoon zittend op de rand van de enige koffer die ze bij zich leken te hebben. Te zien aan hoe de koffer indeukte zat er bijna niets in, de jongen zat op nog geen dertig centimeter boven de grond. Hij zat met zijn neus in een boek, alsof het hem allemaal niets aanging, maar toen we hen vanuit het keukenraam bespieden stelden we vast dat hij de bladzijden geen enkele keer omsloeg. Een donkere pluk haar hing in zijn gezicht. Ik schatte dat hij ongeveer net zo oud als wij moest zijn.

Die ochtend had hij nog opgekeken toen we langs hen heen liepen – felblauwe, nieuwsgierige ogen, die ik in mijn rug voelde terwijl we de straat uitliepen. Maar die middag deed hij alsof we er niet waren en dat irriteerde me, omdat ik op school aan hem had moeten denken en verwacht had dat ze er niet lang meer zouden zitten. Ze konden aantonen dat hun een kamer was toegewezen, alles was in orde.

Toch eiste mevrouw Kindler nog altijd dat Mem naar de burgemeester zou gaan om protest aan te tekenen. ‘We zijn hier intussen met zijn twaalven, ik heb al drie gezinnen opgenomen, drie gezinnen, wat denken ze wel niet?’ schalde het vanaf de bovenste verdieping en ik wist zeker dat die twee buiten het ook konden horen. ‘De Gersters en de Müllers hebben nog

helemaal niemand, laten ze daar maar heen gaan, zegt u ze dat maar!’

Ik hoorde Mem tegenwerpen: ‘Ik heb hun vergunning gezien en die geldt toch echt voor dit huis. En u hebt de herenkamer toch nog, mevrouw Kindler?’

Ai! Henry en ik hielden onze adem in. En daar had je het al: ‘Hoe durft u? Het is nog altijd mijn huis, ook al lijkt u de laatste tijd te denken dat u hier de baas bent, maar daar heb ik zo langzamerhand genoeg van, mevrouw Sievers! Ik heb u destijds uit pure vriendelijkheid in huis opgenomen, omwille van uw lieve moeder, maar wanneer jullie je verbeelden dat jullie beter zijn dan de familie Bolle of de familie Wranitzky en dat jullie hier iets te zeggen hebben...’

Mem bleef heel rustig. ‘Ik wijs u er alleen maar op dat het geen nut heeft om naar de burgemeester te stappen. Die kan ook niets anders doen dan bezwaar aantekenen bij de Tommy’s, en hebben we ooit een reden gehad om aan te nemen dat die zich voor dergelijke zaken interesseren?’

‘Maar de Gersters en de Müllers...’

‘Die krijgen heus ook nog wel mensen toegewezen, neem dat maar van mij aan. De grote volksverhuizing vanuit het oosten is immers nog maar net op gang gekomen.’

Buiten gebeurde iets. De jongen stond op van zijn oncomfortabele zitplaats op de rand van de koffer en bood zo te zien de plek aan zijn moeder aan. Die schudde haar hoofd en stak haar hand vanonder haar cape uit om hem even over zijn haar te strijken. Het was een gebaar dat er, ondanks de regen en hun niet anders dan treurig te omschrijven situatie, bekoorlijk, zelfs elegant uitzag, en langzamerhand werd ik zo nieuwsgierig naar die twee, dat ik het liefst het raam een stukje geopend had om hen af te luisteren. Misschien waren ze wel van adel! En hadden ze in het oosten een groot kasteel gehad; het

enige wat de gravin of vorstin nog mee had kunnen nemen was die misplaatste, deftige cape...

Naast mij verscheen het lijkbleke gezicht van Sandra Bolle. 'Bij ons was het ook al avond, toen we eindelijk naar binnen mochten.'

Onze tijd in de keuken was dus blijkbaar alweer voorbij, zonder dat we een warme maaltijd gekregen hadden. Elk gezin arriveerde 's ochtends, 's middags en 's avonds stipt op tijd in de keuken voor het hun toegewezen halve uurtje, al bleef de tafel soms leeg. Dat rooster was wat ons huishouden overeind hield. Je keek er automatisch even naar wanneer je er in de gang langsliep, hoewel – of misschien juist wel omdat – het nooit veranderde.

Maar nu zou het wel moeten veranderen! Ik zag dat Henry er al mee bezig was. Mijn broer Henry, die dertien en daarmee een jaar ouder was dan ik, was hier in huis verantwoordelijk voor alles wat schriftelijk vastgelegd moest worden.

Boven waren ze ondertussen nog geen stap verder gekomen. 'Laat ze maar gaan klagen bij de Tommy's,' mopperde mevrouw Kindler. 'Ik kom het hun graag allemaal uitleggen!'

'Alsof ze dat zou durven,' mompelde Sandra, en we wisten precies wat ze bedoelde. Als je ook maar een beetje moeilijk deed, kon je zomaar je huis kwijtraken. Onbeschadigde huizen, zoals dat van mevrouw Kindler, konden elk moment in beslag genomen worden voor familieleden van de militaire regering en dan zouden we allemaal op straat staan. Natuurlijk zou ze haar mond houden en die mensen binnenlaten. Dat het oude rooster nu al niet meer geldig was bleek toen achter mevrouw Bolle en Sandra's zus Brigitte nu ook nog mevrouw Wranitzky binnenkwam.

Omdat we toch nooit precies konden zeggen wanneer we stroom hadden, waren de Bolles, de Wranitzky's en wij nooit

tegelijk in de keuken – behalve dan tijdens de eerste week, toen er nog problemen met het aanhouden van de rooster-tijden geweest waren. De Wranitzky's en de Bolles waren tijdens de vlucht hun horloges kwijtgeraakt en er waren heel wat discussies, verwijten en tranen voor nodig geweest voordat mevrouw Kindler eindelijk bereid was om een van haar twee wandklokken voor iedereen zichtbaar in de gang op te hangen.

Mem zei: 'Het is toch ook in uw eigen belang dat alles hier in huis op rolletjes loopt.' En: 'U geeft uw klok immers niet weg, hij blijft gewoon in uw huis hangen.' En ten slotte: 'Ik sta garant voor de veiligheid van uw klok, mevrouw Kindler.'

Sinds die kwestie met de klok wendde iedereen zich tot mijn moeder, wanneer er iets met mevrouw Kindler geregeld moest worden. Dat zij onze familie van vroeger kende, stak echter wel. *Zitten Kindler en die oude Sievers weer samen in de herenkamer thee te drinken!*

Met de herenkamer en de thee- en radiouurtjes van mijn grootmoeder zou het nu dus afgelopen zijn. Arme Ooti, dacht ik.

Mevrouw Wranitzky keek over Henry's schouder en zei: 'O nee, wij gaan niet al om zes uur.'

'Ik zal alles een halfuur naar voren moeten schuiven,' zei Henry, 'en u wilde destijds per se als eerste in de keuken zijn, omdat u dan al wat eerder kon komen en dus meer tijd zou hebben dan de rest.'

'Wie zegt dat?' Mevrouw Wranitzky klonk boos.

'Niemand, maar ik dacht dat dat wel duidelijk was,' antwoordde Henry, wat Wranitzky deed snuiven en Sandra deed glimlachen. Dat Sandra glimlachte gebeurde zo goed als nooit en was opnieuw een teken dat deze dag zich zou onderscheiden van de andere dagen. Sandra was zeventien, witblond en elfachtig, haar zus Brigitte een jaar ouder, maar forser en iets minder knap.

Geen van beiden zag je ooit zonder de ander en ons, jongere kinderen, keurden ze normaal gesproken geen blik waardig. ‘Hij zal naar school moeten,’ zei ik, met een knikje in de richting van het tuinhekje. ‘En wanneer ze pas om halfacht in de keuken terecht kunnen, komt hij te laat.’

‘Klopt.’ Henry fronste zijn voorhoofd, zichtbaar geërgerd dat hij hier zelf niet aan gedacht had. ‘Wilt u dan om halfacht, mevrouw Wranitzky?’

‘In geen geval! Zes uur, dat hebben we toch net afgesproken?’ ‘Wanneer het echt niet anders kan, kunnen wij wel...’ mompelde mevrouw Bolle. ‘Maar alleen wanneer het echt niet anders... misschien gaat hij wel helemaal niet... naar school, bedoel ik.’

Henry wierp haar een dankbare blik toe, gumde voorzichtig opnieuw over het rooster en zette bij de naam Bolle – om halfacht – een vraagteken. In elk geval hadden de twee nieuwelingen nu een plaats in het tijdvak ‘07.00 – 07.30’.

‘Mijn besluit staat vast!’ klonk het nu van boven. ‘Ik laat niemand meer binnen. We zitten vol en daarmee basta!’

‘Dat moeilijke mens helpt ons allemaal nog eens naar de verdoemenis,’ fluisterde mevrouw Bolle, en er glinsterden alweer zweetdruppeltjes op haar bovenlip. Mevrouw Bolles zweetaanvallen vormden een fenomeen dat alleen door woorden veroorzaakt werd – woorden als opsporingsdienst, calorieën, distributiebon, en blijkbaar hoorde *verdoemenis* daar ook bij.

Net toen ik me begon af te vragen wat die jongen daarbuiten wel niet van ons moest denken en welke problemen hij en zijn moeder hier in huis zouden veroorzaken, werd het opeens echt spannend. De vorstin, zoals ik haar inmiddels al gedoopt had, wierp haar hoofd in de nek, schudde de capuchon van de cape af en liep naar de voordeur met voetstappen, die enkel als energiek omschreven konden worden. Haar blonde haar was

ultrakort – pasgeleden afgeschoren, dat was wel duidelijk – maar ze droeg het met trots, zodat ik van schrik niet eens verder kon denken. Toen haar vlammende blik het keukenraam trof, haptten mevrouw Bolle en mevrouw Wranitzky naar adem, waarna ze betrappt achteruitdeinsden.

Ik rende naar de voordeur.

Of, beter gezegd, ik had het gevoel dat ik rende. Vreemd dat zoiets blijft gebeuren: dat er nog altijd momenten zijn, waarop ik mijn been gewoon vergeet en dat wat ik wíl doen, sneller gaat dan wat ik kán doen. Waarop ik dan weer enorm verbluft ben en schrik van mezelf, alsof het op dat moment pas tot me doordringt wat er ook alweer aan de hand is.

Tegen de tijd dat ik dus bij de voordeur aankwam, had de vorstin er al tegenaan geslagen en was Mem al op de trap onderweg naar beneden. Toch was ik het, die opendeed. ‘Nu is het genoeg!’ zei de vorstin met een hele zachte maar boze stem, terwijl ze over mijn hoofd heen naar mijn moeder opkeek. ‘U hebt inmiddels lang genoeg de tijd gehad. Mijn zoon en ik komen nu binnen.’

Mijn moeder liep de laatste traptreden af, om vervolgens hulpeloos opzij te stappen en te mompelen: ‘Wij zijn ook maar gewoon vluchtelingen.’

‘Waarvandaan?’ vroeg de vrouw meteen.

‘Helgoland.’

‘O.’

De vluchtige interesse verdween na een koele blik en met een schok drongen de woorden tot me door. Wij! Vluchtelingen! Behalve het keukenrooster en het feit, dat we nog altijd niet terug konden naar ons gebombardeerde eiland, hadden we immers totaal niets gemeen met die duizenden mensen, die met geweld uit hun huizen gejaagd waren – huizen, die heel ver weg stonden, dagen van hier, in plaats van die paar zee-

mijlen. Huizen, die zich na de laatste ontwikkelingen zelfs in een heel ander land bevonden. Vluchtelingen! Wat bezielde mijn moeder?

De jongen op het tuinpad stopte het boek in zijn jaszak en knoopte die dicht. Hij leek niet bijzonder veel haast te hebben. 'Wanneer u nu zo vriendelijk zou willen zijn om ons naar ons verblijf te begeleiden...?'

Mem wees zwijgend naar de bovenste verdieping en de vrouw volgde haar de trap op. Ze waren nog maar amper boven, of ook de andere bewoners hadden zich al onder aan de trap verzameld om bezorgd mee te luisteren. Maar mevrouw Kindler had blijkbaar besloten om zich niet meer te laten zien, nadat ze haar standpunt duidelijk gemaakt had.

We hoorden hoe Mem een kleine rondleiding gaf. 'Aan het eind van de gang bevinden zich de kamers van de eigenaresse van het huis, mevrouw Kindler, en u wordt vriendelijk verzocht niet verder dan deze lijn te komen. Hier woont de familie Bolle, drie personen. En de huidige herenkamer, tegenover de familie Wranitzky, zou dan voor u tweeën zijn... Mijn schoonmoeder, mijn twee kinderen en ik wonen beneden.'

We hoorden een langdurig zwijgen, terwijl de vorstin blijkbaar in de deuropening stond en de ruimte in zich opnam. De belachelijk grote speeltafel, de verrookte zithoek.

'De meubels zullen uiteraard nog verwijderd worden,' zei Mem, duidelijk geforceerd vrolijk. 'Ik denk dat we daar het beste allemaal even bij kunnen helpen.'

'Bedden en een kast zijn blijkbaar niet inbegrepen,' antwoordde de vorstin spottend. 'Maar we zullen het ermee moeten doen. Ik weet het,' voegde ze er wat milder aan toe, 'u kunt er ook niets aan doen.'

'We hebben allemaal onze vaste tijden in de keuken,' zei Mem. 'Kijk eens aan!' zei de vorstin.

Er was beweging bij de voordeur en plotseling stond de zoon met zijn koffer direct achter me. ‘Laat me er eens even langs,’ beval hij en verbluft stapte ik aan de kant. De koffer leek zwaarder te zijn dan hij eruitgezien had, want hij sloeg hard tegen zijn benen, terwijl hij hem de trap op zeulde. Ik hoorde het smakkende geluid van de natte, stijf van het vuil staande lappen, die zijn schoenen bij elkaar hielden en die met elk zacht ‘twtsj’ een plasje op de trapreden achterlieten.

En toen waren ze in hun kamer en was de deur achter hen gesloten. Mem kwam de trap af en zei geschrokken: ‘Nu heb ik niet eens gevraagd hoe ze heten.’

Dat was mijn eerste ontmoeting met Wim Wollank, aan het eind van de eerste winter van die koude, gevaarlijke tijd, die vrede genoemd werd.

Wij waren bevoorrecht, vond mijn moeder. Wij woonden in een onbeschadigd huis, hoewel half Hamburg in puin lag, wij hadden de beschikking over een keuken en een wc. Onze matrassen lagen onder een stevig dak, terwijl velen van onze voormalige burens het moesten doen met tochtige barakken of kippenhokken. Wij waren bevoorrecht, omdat we nog konden delen.

Mijn moeder sprak over geluk, sinds we op het vasteland gearriveerd waren: over het geluk, dat we de grootscheepse aanval op ons eiland overleefd hadden, over het geluk, toen laagvliegende vliegtuigen de schepen tijdens de evacuatie aangevallen hadden. Krijsend waren vrouwen en kinderen vanaf het bovendek naar beneden gestormd en gestruikeld, koffers waren de trappen af gevallen, mensen hadden botbreuken opgelopen – maar wij hadden geluk, omdat wij al beneden gezeten hadden!

Ons volgende geluk was, dat we een plekje bij de muur te pak-

ken gekregen hadden en dat we dus niet midden tussen al die burens, vreemde vluchtelingen en gewonden hoefden te liggen, die in de sporthal van Pinneberg op de kale vloer kampeerden. Daarna was het geluk, dat we slechts drie dagen en nachten tegen die muur aan hadden hoeven leunen en dat we wel twee keer door medewerksters van het Rode Kruis op soep getrakteerd waren.

Maar wat toen gebeurde, was wel het grootste geluk ooit: de zoon van mevrouw Kindler was verschenen. Mevrouw Kindler had voor de oorlog twintig jaar lang elke zomer in Ooti's pension geloged en sinds zij haar zoon erop uitgestuurd had om ons mee te nemen naar haar huis, was mijn moeder er heilig van overtuigd dat wij voor het geluk geboren waren.

'Jullie zullen zien, kinderen,' bezwoer ze ons, 'dat alles goed komt! Wanneer we op een dag terugkijken, zullen we vast en zeker kunnen zeggen dat het allemaal best meeviel.'

Henry en ik wilden haar maar wat graag geloven, zeiden ook tegen haar dat het allemaal wel meeviel, wanneer ze het zelf soms even niet meer zag zitten. Of wanneer ze 's nachts weer eens, zonder dat ze het zelf doorhad, met haar tanden had liggen knarsen!

Want wat één ding betrof had Mem ongetwijfeld gelijk: heel wat mensen in de stad waren een stuk slechter af dan wij. De vorige dag nog hadden we weer iemand aan de kant van de weg zien liggen, die de nacht niet overleefd had. Twee vrouwen hadden hem zijn broek uitgetrokken, zijn trui, zijn dunne jas... Schoenen had de man niet gehad, of iemand anders had zich er al eerder van bediend.

Henry en ik waren stil blijven staan. De man kon nog niet lang dood zijn, zijn uitgemergelde lichaam was nog helemaal slap. Met haastige, geroutineerde bewegingen trokken de vrouwen hem de kleren van het lijf en ik hoopte maar voor hem dat hij

echt overleden was en niet alleen maar te zwak om te protesteren.

Een van de vrouwen keek op, zag ons daar staan en wierp ons een giftig ‘Ga weg! Wij waren hier eerst!’ toe.

Toen we ’s middags via dezelfde route terugliepen, was de dode man weggehaald, waarschijnlijk al uren eerder. De Tommy’s waren zo bang voor de verspreiding van ziektes in hun zone, dat ze soms nog eerder opdoken dan de plunderaars. Meer narigheid konden ze niet gebruiken, het was al erg genoeg dat ze de vijand nu ook nog van eten moesten voorzien. Pure pech, dat ze nu met ons opgescheept zaten! Verliezen was erg en verloren hebben een schande voor altijd, maar overwinnaar zijn was blijkbaar ook niet zo geweldig.

Zou de stervende man zich ervan bewust geweest zijn dat hij misschien nog een paar nachten had moeten proberen het vol te houden? Nu nog opgeven – nu, nu de winter bijna voorbij was! Een paar dagen geleden was het zo plotseling gaan dooien, dat in sommige gebieden al overstromingen ontstaan waren. Maar voor ons betekende het dat het ergste voorbij was. Het klappertanden onder de deken, de bevroren waterleidingen... voorbij! En ook zouden de goederentreinen met levensmiddelen, waarop we de hele winter al hadden gewacht, het noorden nu beslist gauw bereiken.

‘De volgende keer,’ kondigde Mem grimmig aan, ‘zijn we voorbereid. We gaan ervoor zorgen dat we een eigen tuintje krijgen, misschien kunnen we zelfs wel een paar kippen houden. En we zullen zeker niet wachten tot september met het aanleggen van een houtvoorraad!’

De volgende keer? Het liefst had ik geprotesteerd. Dat uiterlijk over acht maanden weer een nieuwe winter zou beginnen... daaraan moest je nu toch nog niet denken!

Vooraf niet omdat onze leraar ons net gisteren helemaal en-

thousiast gemaakt had met zijn aankondiging van een schoolmaaltijd. Wanneer ze daar precies mee zouden beginnen wist Graber ook niet, alleen dat we allemaal onderzocht en gewogen zouden worden en dat het om één portie warme soep per schooldag ging. Een echte warme maaltijd, waarvoor we helemaal niets hoefden te doen, behalve op school verschijnen! Het was nu wel echt duidelijk dat het geluk ons toelachte.

Ook mijn vader had geluk. Hijzelf leek dat anders te zien, maar misschien wist hij wel niet dat de Amerikanen hem net zo goed aan de Russen hadden kunnen uitleveren. Het zou me niets verbazen wanneer dergelijk nieuws nog niet iedere Belgische boerderij bereikt had. Met de Russen al op zijn hielen had Foor zich het afgelopen voorjaar een weg naar de Amerikanen weten te banen, omdat hij liever door hen wilde worden gevangengenomen. Ik was trots op hem – dat had hij slim bekeken! Dat vele duizenden medesoldaten op hetzelfde idee zouden komen kon hij immers niet weten. De Amerikanen hadden niets beters met deze mannen weten te doen dan ze naar een weiland aan de Rijn te drijven en er een hek omheen te zetten.

Om redenen die mij niet geheel duidelijk gemaakt waren, waren in de weken daarop duizenden gevangenen achter dat hek gestorven, maar Foor had weer eens geluk en hoorde daar niet bij. Hij moest een vragenlijst met honderdeenendertig vragen invullen, waarover wij in de toekomst nog meer te horen zouden krijgen, en nadat ze hem op de trein hadden gezet, had hij gedacht dat hij naar huis ging. Dat had ik in zijn plaats ook gedacht.

Maar Foor zag al voordat de trein aankwam dat zijn einddoel niet Duitsland was. De taal waarin hij bij aankomst op het station uitgescholden werd, was daarvoor een duidelijke aanwijzing, al dacht hij in eerste instantie nog dat het om Nederland

ging. Het duurde bijna een week voordat hem duidelijk werd dat hij voor dwangarbeid naar België gestuurd was. Wij hadden half Europa de vernieling in geholpen, en dus moesten onze vaders eerst in die andere landen helpen opruimen, voordat – over een paar jaar misschien – Duitsland aan de beurt was.

Maar Mem zei, en Ooti was het met haar eens: ‘Hij had nog geluk, hij had ook in Siberië terecht kunnen komen.’

Slechts heel af en toe geloofde Mem iets minder in het geluk van Foor: wanneer zijn Rode Kruisbrieven arriveerden, vijftwintig woorden op een stuk voorgedrukt papier, die allemaal min of meer dezelfde inhoud hadden. ‘Gezondheid nog zwak, denk veel aan jullie,’ had er ook de laatste paar keer nog ingestaan, terwijl ‘werk op de boerderij nu beter’ een aangename verandering en echt nieuws was. Wel was zijn ‘stuur eten, jas en schoenen’ uit de vorige brief nu ‘stuur trui, jas, schoenen, eten, zeep’ geworden.

Zijn levensomstandigheden waren dus, net als de onze, verslechterd.

‘Waar denkt hij dat wij dat allemaal vandaan moeten halen?’ zei Mem zacht. Op de dagen waarop we post van Foor ontvingen, kon het gebeuren dat ze plotseling de kamer verliet en in de lege keuken gingen zitten, of we nu aan de beurt waren of niet. ‘Ga je mee naar buiten?’ vroeg ik Henry, die weer eens op zijn matras zat te schrijven.

Verbaasd keek hij op. ‘Naar buiten?’

Het was inderdaad een vraag die de laatste tijd niet vaak aan hem gesteld was. Wanneer we uit school kwamen, warmden we ons meestal op onder onze dekens en spaarden we onze schoenen zo veel mogelijk.

‘Het is al bijna zomer!’ benadrukte ik.

Een van de nadelen van met zijn vieren in één kamer leven is,

dat er zo goed als geen broer/zusverhouding meer mogelijk is. Je kunt nog geen woord tegen elkaar zeggen, of de moeder denkt meteen dat ze zich ermee moet bemoeien.

‘Het voelt misschien wel warm aan in vergelijking met vorige week, maar het is toch echt nog maar tien graden boven nul,’ wees Mem me meteen terecht. ‘De beste tijd om een verkoudheid op te lopen.’

Mijn moeder is niet op een eiland geboren, maar in Hannover – daar kan ze niets aan doen, maar je merkt het helaas wel af en toe.

‘Henry en ik worden echt niet verkouden, Mem,’ antwoordde ik geduldig, waarna ik me weer tot mijn broer wendde. ‘Ga je nou mee of niet?’

‘Om wat te doen?’ vroeg Henry, maar hij had zijn blik alweer op zijn schrift gericht en had me waarschijnlijk ook al niet meer gehoord wanneer ik een beter antwoord gehad had dan: ‘Dat zien we wel wanneer we buiten zijn.’

In werkelijkheid wilde ik niets liever dan met mijn broer bij het tuinhekje staan, zodat de nieuwe jongen ons vanuit het raam zou kunnen zien. Misschien zou hij dan nieuwsgierig worden en ook naar buiten komen! Hij en zijn moeder zaten nu al twee uur in hun kamer en ik herinnerde me nog goed hoe wijzelf die eerste dag zwijsend op onze matrassen hadden gezeten, een beetje gehuild, tussendoor wat geslapen, en ondertussen op niets anders gewacht dan op het volgende luchtalarm. Maar luchtarmen waren verleden tijd, bijzonder moe had hij er ook niet uitgezien en dus was er geen aanwijsbare reden om niet die kamer uit te komen om zijn burens te leren kennen!

Henry’s schrift was een oud rekenboek uit 1925, dat mevrouw Kindler voor hem aan Ooti gegeven had en waarin nog wat plekken vrij waren – een kostbaar schrift uit een tijd waarin papier nog niet zo schaars geweest was dat je elk beschikbaar

snippertje helemaal volschreef. Niet alleen achter in het schrift, maar ook tussen alle teksten in was nog genoeg plaats voor Henry's gekrabbel.

Ik probeerde het nog een laatste keer: 'Als je niet af en toe het huis uitkomt, heb je binnenkort helemaal niets meer om over te schrijven!'

Gelukt! Henry keek op. 'Dacht je dat ik over Hamburg schreef?' vroeg hij verbluft.

Dit was redelijk sensationeel. Henry had namelijk nog nooit verraden waarover hij schreef! Mem en ik keken hem met bijna open mond aan.

'Ik schrijf over daarvoor,' bekende hij, terwijl hij rood aanliep. Toen trok hij zijn hoofd een beetje in – als om aan te geven dat hij er niet meer was – en boog zich snel weer over zijn schrift.

'Daarvoor. Natuurlijk,' zei Mem zacht.

Wanneer ik bang ben, merk ik dat het eerst boven op mijn hoofd. Een onaangenaam, kriebelend gevoel, een gevoel alsof mijn haren proberen zich terug te rollen in de wortels. Omdat dat niet lukt, lijkt het haar te gaan bonzen en door mijn nek naar buiten te willen, die daarop zo samengeknepen wordt, dat er niet meer genoeg lucht door kan. Ik moet dan heel snel opstaan, me op een punt in de verte concentreren en door mijn wijd geopende mond ademen. Vanaf het kriebelende gevoel tot aan het ademtekort heb ik ongeveer een halve minuut. En als het dan nog niet lukt om te ademen moet ik overgeven.

Zover kwam het na Henry's opmerking natuurlijk niet, maar ik voelde het al wel heel duidelijk kriebelen. 'Wat bedoel je met "daarvoor"?'

Pas in de herfst, toen we te koud, te hongerig en te moe geworden waren om nog naar buiten te gaan, was Henry met

schrijven begonnen. Sindsdien was er iets tussen ons veranderd, wat ik niet begreep, maar waarover ik niet durfde na te denken. Al op hetzelfde moment dat ik mezelf hoorde vragen wat hij met ‘daarvoor’ bedoelde, had ik er spijt van dat ik mijn mond niet gewoon gehouden had.

‘Maar, Alice, het is toch logisch dat Henry over thuis wil schrijven,’ antwoordde Mem. ‘Tijdens het schrijven komen veel herinneringen terug – nietwaar, Henry?’

‘Ja,’ bromde die.

‘Wanneer hij over thuis schrijft, dan moet hij dat ook zeggen,’ viel ik uit. ‘Dan moet hij het gewoon *thuis* noemen en niet *daarvoor*!’

‘Dat is toch hetzelfde? Dat is toch precies wat hij bedoelde?’

‘Zeg *thuis*!’ riep ik. ‘Thuis! Thuis!’

Henry sprong op. ‘Ik vertel jullie nooit meer wat!’ riep hij woedend, stopte het schrift in de zak van zijn jas die hij, zoals wij allemaal, vanwege de kou ook binnen droeg, en verliet de kamer. We hoorden de voordeur dichtslaan en zagen hem voor het raam langs naar de straat lopen.

Waar moest hij ook anders heen? Onze tijd in de keuken was pas over drie uur.

‘Goed gedaan, Alice,’ zuchtte Mem.

Ik had nu gewoon achter hem aan kunnen gaan. Tenslotte had ik mijn doel bereikt en hem naar buiten gekregen! Henry en ik hadden wel vaker ruzie, maar maakten het ook altijd meteen weer goed; waarschijnlijk stond hij al op de volgende hoek op me te wachten en zouden we gewoon weer met elkaar kunnen praten, alsof er niets gebeurd was.

Maar waarover moest ik praten met een broer, voor wie Helgoland *daarvoor* was? Het liefst had ik het hem door het raam nageroepen: ‘*Daarvoor* betekent dat er geen weg terug meer is, stommeling!’

Maar wat had het voor nut? Ik twijfelde er geen moment aan dat Henry heel goed geweten had wat hij gezegd had.

Het typische lot van geruchten die niet binnen afzienbare tijd bewaarheid worden, is dat ze niemand meer iets interesseren. Hoe vaker je ze hoort, hoe minder interessant ze worden. Precies zo was het ook met het gerucht over Helgoland. Op de boot die ons geëvacueerd had, en in de sporthal van Pinneberg hadden alle burens elkaar nog moed ingesproken, maar zodra we van elkaar gescheiden waren, was het begonnen.

Meneer Kindler had met zijn wagen voor de sporthal staan wachten, onrustig, omdat het zo lang geduurd had voordat wij eindelijk verschenen waren. Niet dat we zoveel hadden moeten pakken – we hadden niet meer dan twee koffers, hoewel we met zijn vieren waren en iedere geëvacueerde één bagagestuk mee had mogen nemen. Maar ik was als bagagedraagster van geen enkel nut, sterker nog, Henry moest beide handen vrij hebben om mij bij de wandeling naar de haven desnoods een stuk op zijn rug te kunnen nemen. (En nee, het heeft geen enkel nut om daarover een slecht geweten te hebben! Zoiets kun je het beste maar meteen opgeven of je houdt het voor jezelf, omdat het voor de ander anders geen goed gevoel meer is om je te helpen.)

We hadden die dag zoveel tijd nodig, omdat het een eeuwigheid duurde voordat we van iedereen afscheid genomen hadden. Telkens weer moesten we mevrouw Kindlers – ons – adres opschrijven. ‘Wanneer ze nog een plekje vrij heeft, denk dan aan ons, Wilma!’ hoorde ik meer dan eens zachtjes zeggen. En: ‘Mijn Henner verkocht haar altijd fruit! Vraag of ze zich Minna en Henner Friedrich kan herinneren!’

Mijn moeder verliet de sporthal met de belofte om voor zo’n tweehonderd Helgolanders te doen wat ze kon. Buiten wachtte

een gezette heer, nerveus spelend met zijn hoed, zijn blik zo intens omhoog gericht, dat het eruitzag alsof hij stond te bidden. Toen hij ons zag rende hij opgelucht om zijn auto heen om de kofferbak te openen. Waar ooit de voorruit gezeten had, hingen nu twee leren teugels naar buiten, waarvan de uiteindes losjes om het stuur gewikkeld waren. De andere uiteindes zaten vast aan een paard.

Bij het zien van onze verbaasde blikken zei meneer Kindler: 'Er is geen benzine meer, kinderen.' Waarschijnlijk dacht hij dat wij op ons eiland van alle nieuws verstoken gebleven waren. Ooti legde het hem uit: 'Henry en Alice hebben nog nooit een paard gezien, Leo.'

Wat Hektor, meneer Kindlers brouwerspaard, betrof was er blijkbaar niets wat hij nog nooit gezien had. Hij leek net zo weinig onder de indruk van de tanks en jeeps die ons onderweg tegemoetkwamen of al kapotgeschoten langs de kant van de weg lagen, als van de vele voetgangers met bundels op hun rug of in bolderkarren, die hem na het plaatsnaambord met de naam *Hamburg* voor de hoeven liepen. Zelfs toen we langs een brandende rij huizen kwamen, waarvan niemand meer de moeite nam om ze te blussen, omdat het toch niet lang zou duren voordat het volgende luchtalarm zou klinken, veranderde er helemaal niets in het gezellige schommelritme van Hektors dikke achterwerk. Het enige teken van onrust was het verontwaardigde heen en weer zwaaien van zijn op armlengte afgeknipte, enigszins vreemd uitziende staart, alsof hij alle hindernissen het liefst met een paar snelle bewegingen van de straat zou vegen. Onze begroeting was tegelijk een waarschuwing geweest. Zonder omhaal had meneer Kindler ons verteld dat de Amerikanen zich die dag nog niet hadden laten zien en dat, mochten we onderweg door een aanval verrast worden, hij gewoon verder zou moeten rijden.